

УДК 330.341.1

О. Б. Шмишова,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, менеджменту та економіки, КУ ім. Б. Грінченка, м. Київ

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ В ІННОВАЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

O. Shyshova,

PhD in Economics, associate professor of finance, management and economy chair,

Kyiv University named after B. Grinchenko, Kyiv

THE CLUSTERING IN THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті розглядається теорія кластеризації сільського господарства як однієї з нових форм організації інноваційного процесу. Розкривається сутність інноваційно-інвестиційних процесів. Наводиться визначення поняття "кластер". Наводиться сутність кластерів і приблизна схема організації кластерів на рівні регіону. Обґрунтовується актуальність створення кластерів у сільському господарстві. Визначаються основні фактори впливу на інноваційний розвиток сільськогосподарських підприємств в умовах створення кластерів. Зазначається, що основною причиною низького рівня продуктивності праці в сільському господарстві є рівень менеджменту і катастрофічний знос виробничих фондів, а дестабілізація економічних умов у сільському господарстві за останні роки створили реальні передумови для формування кластерів. Виокремлено основні мотиви та перешкоди створення кластерів сільськогосподарських підприємств. Визначено пріоритети сільськогосподарських підприємств в умовах кластерного підходу та необхідні напрями змін у регіональному управлінні інноваційними процесами.

The article deals with the theory of clustering of agriculture as one of the new forms of innovation process. The essence of innovation and investment processes. The definition of the term "cluster". Given an entity clusters and a tentative scheme of clusters at the regional level. The urgency of establishing clusters in agriculture. The basic factors influencing the development of innovative agricultural enterprises in a cluster. It is noted that the main reason for the low productivity in agriculture is the level of management and disastrous depreciation of productive assets, and the destabilization of the economic conditions in agriculture in recent years have created real preconditions for the formation of clusters. Author determined the main motivations and barriers cluster of farms. The agricultural enterprises in a cluster approach and the necessary changes in the regional areas of management innovations priorities.

Ключові слова: кластер, конкурентоспроможність, сільське господарство, ринок, соціально-економічний розвиток.

Key words: cluster competitiveness, agriculture, market, economic and social development.

ВСТУП

Здійснювані в країні економічні реформи спрямовані на інтеграцію народного господарства у світову економіку. Реалізація обраних країною пріоритетів передбачає дотримання двох головних умов: по-перше, в основу повинно бути покладено принципи і механізми, домінуючі в світовому економічному співтоваристві; по-друге, повинно бути враховано особливості попереднього розвитку і сучасного стану економіки країни, національну культуру та поведінкові характеристики населення, тривалість періоду перетворень та інші фактори і умови, що формують розвиток країни. Ці принципи мають впроваджуватися і при створенні нової системи управління агропромисловими комплексами (АПК) регіонів. Україна взяла курс на проведення реформ економічного розвитку країни, зростання рівня економічного розвитку шляхом високотехнологічних інноваційних зрушень, підвищення рівня зайнятості населення, високотехнологічного функціонування сільськогосподарських підприємств та зростання продуктивності праці в регіоні. Положення нової управлінської парадигми повинні відображати об'єктивні потреби реформованої економіки і суспільства в цілому; містити головні, ключові моменти, які сприятимуть визначенню інноваційного стійкого шляху розвитку не лише окремих

сільськогосподарських підприємств, а розвитку країни в цілому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Грунтовні дослідження різних аспектів інноваційних процесів в аграрній сфері здійснені провідними вітчизняними вченими такими, як В.Г. Андрійчук, А.П. Гайдуцький, О.І. Дацій, Л.В. Дейнеко, М.В. Зубець, М.І. Кісіль, М.Ю. Коденська, М.Х. Корецький, М.Ф. Кропивко, М.І. Крупка, М.Й. Малік, Г.М. Підлісецький, М.А. Садинов, А.В. Чупіс, О.М. Шестоपाल, В.В. Юрчишин та інші. Незважаючи на цінність проведених досліджень, інноваційний процес саме в сільському господарстві є на сьогодні найменш вивченим, особливо на етапі комерціалізації та дифузії інновацій.

РЕЗУЛЬТАТИ

В Українській державі орієнтація на інноваційний розвиток була задекларована з проголошенням незалежності України. З термінами "інновація", "інноваційна продукція" та "інноваційна діяльність" Верховною Радою прийнято понад 80 законів та понад 600 інших документів, понад тисячу нормативних актів міністерств та відомств. Досягнення науки й технологій є ключовим чинником поліпшення якості продукції та

послуг, економії трудових і матеріальних затрат, зростання продуктивності праці, удосконалення організації виробництва і підвищення його ефективності. За кордоном інновація (innovation) є синонімом нововведення й може використовуватися разом з ним, означаючи комплексний процес створення, поширення і використання новацій, що сприяє розвитку й підвищенню ефективності роботи підприємницьких структур. На сьогодні можна стверджувати, що в Україні не розроблено досконалого організаційно-економічного механізму впровадження інноваційної продукції в агропромисловому комплексі.

В умовах глобалізації та жорсткої конкурентної боротьби підприємства повинні приділяти особливу увагу інвестиційно-інноваційному розвитку, адже він впливає на рівень ефективності діяльності інституційної одиниці. Недосконалість ринку та законодавчої бази свідчать про наявність значних проблем управління, що виступають головними факторами гальмування інвестиційно-інноваційного розвитку вітчизняних підприємств [1, с. 156].

Перехід до інноваційної моделі розвитку економіки неможливий без залучення інвестицій. Відповідно до законодавства інвестиції спрямовані на відтворення основних фондів і приріст матеріально-виробничих запасів, здійснюються у формі капіталовкладень. Інвестиційні та інноваційні процеси слід розглядати не окремо, а в комплексі, що призводить до необхідності побудови інноваційно-інвестиційної моделі, яка поєднує інвестиційні та інноваційні принципи, методи та механізми реалізації, критерії прийняття інноваційно-інвестиційних рішень [6]. Успішна реалізація такої інноваційно-інвестиційної моделі можлива за умови забезпечення наступних вимог:

- узгодження потреби у інноваціях та потенціальних обсягах залучення інвестицій;

- оптимальне поєднання очікуваного досягнення прибутковості від вкладання інвестицій в інновації та потенційних ризиків і невизначеності в майбутньому періоді;

- окреслення часових рамок для впровадження нововведень, що сприяють залученню інвесторів, які усвідомлюють цінність інновацій.

Конкурентоспроможний інноваційний потенціал полягає у взаємодії таких економічних відносин, за яких реалізовується активне інноваційне функціонування підприємств. Отже, повинно існувати таке середовище, що забезпечить підтримку учасників ринку, а це стає можливим завдяки участі держави у інвестиційно-інноваційних відносинах [3, с. 315]. Сприятливі передумови для інноваційного розвитку досягаються завдяки ресурсозабезпеченості підприємства. Екстенсивний шлях розвитку економіки призводить до неефективного використання ресурсів, а внаслідок цього — нестачі ресурсів. Бережне використання ресурсів забезпечує формування конкурентоспроможного інноваційного потенціалу, що стимулює розвиток суб'єктів господарювання [5, с. 457]. Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств в умовах сучасної економіки країни потребують негайного вирішення. Підприємства за обставини структурних і функціональних змін економіки завдяки інвестуванню в інноваційну діяльність можуть досягти високих економічних показників, зокрема зростання прибутку та збільшення обсягу виробництва продукції.

Основною причиною низького рівня продуктивності праці в сільському господарстві є низький рівень менеджменту і катастрофічний знос виробничих фондів. Дестабілізація економічних умов в сільському господарстві за останні роки створили реальні передумови для формування кластерів. У розвинених ринкових країнах кластери підприємств створювалися десятиліттями. Ядром кластера виступали сильні підприємства, з кваліфікованим менеджментом і високим рівнем корпоративної культури. Включення в кластер однорідних підприємств сприяло запозиченню досвіду менеджменту та корпоративної культури базисного підприємства — ядра кластера. При цьому одним із завдань створення клас-

терів малих і середніх господарств у сільськогосподарському виробництві є пристосування до безперервних змін конкурентного середовища та ринкового попиту, а також зниження ринкового впливу імпортерів сільськогосподарської продукції на товарних ринках країни. Створення кластерів може сприяти виробництву товарів (зокрема продуктів харчування) з новими якістьми. Слід зазначити, що малі та середні господарюючі суб'єкти, об'єднані в кластер, посилюють свою конкурентоспроможність і положення на товарному ринку. У розвинених ринкових країнах кластери створювалися з метою підвищення конкурентоспроможності підприємств спеціалізованих виробництв на товарних ринках, в основі яких є збіг економічних інтересів цих підприємств. У своїй фундаментальній праці "Конкуренція" М.Е. Портер представляє кластер як "...група, що географічно є сусідами взаємопов'язаних компаній і пов'язаних з ними організацій, які діють у певній сфері і характеризуються спільною діяльністю та взаємодоповнюють один одного" [7]. Слід зазначити, що "спільність діяльності" обумовлюється збігом економічних інтересів підприємств. У цьому зв'язку під кластером підприємств слід розуміти асоціацію підприємств, створену з метою інтеграції виробничих і комерційних процесів та спрямовану на забезпечення конкурентоспроможності бізнесу та максимального отримання прибутку.

Одним з провідних товарних ринків будь-якої країни є ринок продуктів харчування, що обумовлює активний розвиток сільськогосподарських кластерів. Кластери малого та середнього бізнесу в сфері сільськогосподарського виробництва можуть утворюватися на основі самоорганізації в результаті природної інтеграції та кооперації виробництва або за допомогою регіональних і муніципальних властей (штучно). Самоорганізація підприємств, як правило, здійснюється за ініціативою підприємця — лідера. Необхідно мати на увазі, що організації — потенційні учасники можливого кластера, як правило, виробляють подібні види товарів (послуг) та є конкурентами по відношенню один до одного на товарних ринках. Тому у підприємців цілком обгрунтовано виникає питання ризиків втрати власного бізнесу при входженні до кластеру (за рахунок поглинання організацією-лідером).

Первинні сільгоспвиробники не зацікавлені у високих націнках посередників і торгових надбавках на реалізовану продукцію з наступних причин:

- 1) підвищення ціни на продукцію призводить до зниження її попиту на ринку, що рано чи пізно може призвести до перевиробництва;
- 2) високі посередницькі націнки і торгові надбавки вилучають прибуток первинних сільгоспвиробників за рахунок перерозподільних процесів. Перераховані фактори підсилюють мотивацію входження сільгосптоваровиробників в кластери.

Найскладнішим моментом створення кластера на початковій стадії є досягнення домовленості між підприємцями з формування його активів:

1. Довгострокова стратегія розвитку регіону і муніципальних утворень.
2. Довгострокова програма соціально-економічного розвитку регіону і муніципальних утворень.
3. Середньострокова програма соціально-економічного розвитку регіону і муніципальних утворень.
4. Ініціативи міжрегіональної інтеграції.
5. Ініціативи міжмуніципальної інтеграції.
6. Ініціативи міжрегіональної кооперації.
7. Ініціативи міжмуніципальної кооперації та координації сільськогосподарського виробництва та організації кластерів.
8. Ініціативи інтеграції сільськогосподарського виробництва в муніципальних утвореннях і створення сільськогосподарського кластера.

Об'єднуючими чинниками економічних інтересів створення кластера можуть стати:

- 1) проведення єдиної цінової політики на товарному ринку;
- 2) розширення обсягу виробництва товарів і послуг його учасниками;
- 3) проведення єдиної маркетингової політики;
- 4) впровадження інноваційних технологій — в результаті інтеграції та кооперації виробництва продукції та реалізації її на товарних ринках.

Слід зазначити, що кластеризація сільськогосподарського виробництва в регіонах країни пов'язана з необхідністю врахування спеціалізації регіонів. Необхідно звертати увагу при організації сільськогосподарських кластерів на такі фактори, як організаційна культура (корпоративна культура), різні форми демократизації управління, участь співробітників у розподілі прибутку, у власності, управлінні, у виборі стилю керівництва та лідерстві.

Наступний рівень управління — районний. На цьому рівні збереглися деякі планово-розподільчі функції. Але необхідно переходити на маркетингові та консалтингові послуги, ініціювати створення високоефективних структур, і насамперед кластерів сільськогосподарського виробництва. Районні сільгоспуправління повинні вести роботу з інформаційно-консультаційними центрами по обслуговуванню виробників сільськогосподарської продукції, з питань законодавчих і нормативних актів бухгалтерського обліку і контролю, технологічних питань виробництва та переробки сільськогосподарської продукції.

За таких умов постає питання збереження та розвитку основних фондів виробництва. А так як ці організації використовують земельні ресурси для виробництва сировини і організують його часткову переробку, то перед ними стоять ще й інші завдання: отримання достатньої кількості сировини необхідної якості і підвищення родючості ґрунтів, перерозподіл ресурсів з метою найбільш ефективного їх використання і застосування ресурсозберігаючих технологій, а також вирішення соціально- побутових питань. Основними факторами, що впливають на якість життя, є: реальні доходи населення, забезпеченість житлом, збалансованість харчування, рівень охорони здоров'я, дошкільної та загальної освіти, культури. Високий рівень забезпеченості за перерахованими вище показниками позитивно впливає на демографічну ситуацію, моральний стан, психологічний клімат, задоволеність працівників; забезпечує сумлінне ставлення до праці, підвищення його продуктивності. Досвід передових господарств свідчить, що чим вище рівень соціального розвитку регіону, тим вище в ньому рівень сільськогосподарського виробництва.

ВИСНОВКИ

В умовах інтенсивного інноваційного розвитку Україна залишається сільськогосподарською державою. Це гарантує забезпечення кадрами нових підприємств і кластерів. Реалізація програми розвитку сільського господарства здійснюється органами державного управління через відповідні галузеві (міжгалузеві) формування. При цьому функції державних органів і органів місцевого самоврядування полягають у виробленні стратегії, визначенні конкретних напрямів, методів і механізмів регулювання галузей АПК, аналізі і прогнозі ситуації на ринках продовольства, підтримці необхідної народному господарству структури виробництва і споживання, підготовці законодавчих актів, розробці, фінансуванні та організації виконання прийнятих програм.

Кластерний підхід у системі інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств та підвищення їх конкурентоспроможності є особливою комбінацією територіального та міжгалузевого принципів управління, що дозволяє стимулювати інтеграційні процеси на мезорівні економіки. При створенні успішних, з точки зору конкурентоспроможності, сільськогосподарських кластерів виникає синергетичний ефект від взаємодії учасників у кластері як в квазіінтеграційному об-

’єднанні. У сільськогосподарських кластерах формується складна комбінація конкуренції і кооперації. На регіональному ринку сільськогосподарські кластери присутні як єдині агенти мережі і конкуренції, що дозволяє їм виступати на рівних і протистояти згубним тенденціям глобальної конкуренції, яка особливо посилюється за рахунок зниження бар’єрів ввезення (імпорту) сільськогосподарської продукції.

Перевага кластерів полягає в нововведеннях і зростанні продуктивності праці в сільськогосподарському виробництві в середньостроковій і довгостроковій перспективі в порівнянні з ізольованими по місцю розташування сільгоспвиробниками. Вхідні в кластер сільськогосподарські організації отримують вигоду від концентрації первинних сільгоспвиробників (включаючи особисті, підсобні, селянські та фермерські господарства).

Література:

1. Прахалад К.К. Рамасвами, Венкат. Майбутнє конкуренції. Творення унікальної цінності спільно з клієнтами / Пер. з англ. — К.: Вид-во Олексія Капусти (підрозділ "Агенції" "Стандарт"), 2005. — 258 с.
2. Стефік М., Стефік Б. Прориви історії та стратегії радикальних інновацій. — К.: Видавництво Олексія Капусти (підрозділ Агенції "Стандарт"), 2005. — 322 с.
3. Чухрай Н.І. Формування інноваційного потенціалу підприємства: маркетингові і логістичне забезпечення: монографія. — Л.: Вид-во НУ "ЛП", 2002. — 315 с.
4. Гринько Т. Щодо інноваційного потенціалу як складової частини інноваційної активності підприємств / Вид-во Інноваційний аспект, 2010. — С. 56—58.
5. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи: навч. посібн. / С.М. Ілляшенко. — Суми: ВТД "Університетська книга", 2003. — 581 с.
6. Гончарова М.Л. Інноваційно-інвестиційна модель розвитку підприємств цукрубарякового підкомплексу // Вісник Сумського національного аграрного університету: науково-методичний журнал. — Випуск 8/2 (32), — 2008. — С. 66—72.
7. Портер М.Е. Конкуренція / М.Е. Портер. — М.: Изд. дім "Вільямс", 2001. — 207 с.

References:

1. Prakhalaд, K.K. and Ramasvami, V. (2005), *Majbutnie konkurentsii. Tvorennya unikal'noi tsinnosti spil'no z kliientamy [Future of the competition. Creating unique value in conjunction with customers]*, Vyd-vo Oleksiia Kapusty, Kyiv, Ukraine.
  2. Stefik, M. and Stefik, B. (2005), *Proryvy istorii ta stratehii radykal'nykh innovatsij [Breakthroughs history and strategies of radical innovation]*, Vyd-vo Oleksiia Kapusty, Kyiv, Ukraine.
  3. Chukhraj, N.I. (2002), *Formuvannia innovatsijnoho potentsialu pidprijemstva: marketynhove i lohystychne zabezpechennia [Formation of the innovative potential of the company: marketing and logistics ensuring]*, Vyd-vo NU "LP", Lviv, Ukraine.
  4. Hryn'ko, T. (2010), *Schodo innovatsijnoho potentsialu iak skladovoi chastyny innovatsijnoi aktyvnosti pidprijemstv [As for innovation potential as a component of the innovation activity of enterprises]*, Vyd-vo Innovatsijnyj aspekt, Kyiv, Ukraine.
  5. Illiashenko, S. M. (2003), *Upravlinnia innovatsijnym rozvytkom: problemy, kontseptsii, metody [Management of innovation development: problems, concepts, methods]*, VTD "Universytets'ka knyha", Sumy, Ukraine.
  6. Honcharova, M.L. (2008), *"Innovation and investment model of enterprise development subcomplex of sugar beet production"*, Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu: naukovometodychnyj zhurnal, vol. 8/2 (32), pp. 66—72.
  7. Porter, M. E. (2001), *Konkurentsiiia [Competition]*, Vil'iams, Moscow, Russia.
- Стаття надійшла до редакції 12.04.2014 р.*